

‘ולא יעשה בו מרדעת לחמור’. על שיטות הראשונים בהצעת כלאים ובבגדים קשים – ע”ע בתמיד כז. **‘לנכרי מאי טעמא לא, לאו משום דהדר מזבין לישראל’** – ע”ע במובא בע”ז סה טו.

‘הדר אמר רבא: לזבינהו קבא קבא לישראל’ – אפילו לישראל, וכל שכן לנכרים מותר (ר”ף). ואם תאמר, מדוע צריך למכור מעט מעט, ימכור הכל כאחת ויאמר לו מתחילה חטים חמוצות הן. ועוד, הלא בכל אופן צריך להודיעו שהחמיצו שאל”כ יש לחוש שמא יאפה מהן מצות לפסח. ושמא באו להשמיענו שכן ראוי לעשות, למכור קבא קבא, כי אם ימכור הכל לאדם אחד יש לחוש שמא ימכרנו הלה לנכרי שהרי ישראל לא ירצה לקנות כולו. והרמב”ם גרס ‘לזבינהו קבא קבא לנכרי’ [אבל לישראל מוכר כולו כאחת ומודיעו שהחמיצו כנ”ל]. ותולים שהנכרי יאכלנו ולא ימכור לישראל (עפ”י שיעורי הגרשו”א).

‘רבא גופא מחי לה קידרא בחסיסי’. רש”י מפרש: קמח קלוי. [ולפי זה רבא חולק על מר זוטרא (דלעיל) שאסר למחות הקדרה בקמח קלוי. או אפשר שמר זוטרא לא אסר אלא בקמח העשוי מחטים קלויים, אבל קמח קלוי אין חוששים שמא לא נקלה יפה. וכן דעת הרמב”ם]. התוס’ והערוך מפרשים: קמח עדשים [ולמדנו שאין חוששים שמא יבואו אנשים להחליף קמח עדשים בשאר קמח].

הרי”ף מפרש: קמח העשוי ממצה אפויה שנשחנה. [ובמקום שיש עבדים או קטנים שאינם בני דעת, יש לחוש שלא יחליפו קמח זה בקמח אחר, ואין להורות להם התר. חדושי הר”ן; מהר”ם חלאהו. וע’ כנסת הגדולה תסא שיש מקומות שנוהגים איסור לטגן וכד’ בקמח מצה משום מכשול שיבואו להשתמש בקמח רגיל. ויש חולקים – ע’ פרי חדש שם].

והרש”ש כתב שנראה לו שהדברים מתייחסים על הנאמר קודם, שעולא אסר להשתמש בקמח עם חומץ בקדרה, ורבא מתיר.

‘אין נותנין קמח לתוך חרוסת או לתוך החרדל’ – שיש בתוכם מים, שאם לא כן הלא מי פירות אינם מחמיצים (רא”ש).

וגם לפי דעת הטור וסייעתו שמי פירות עם מים אינם עושים חימוץ גמור אלא ‘חמץ נוקשה’, אעפ”כ אמרו בברייתא **‘שרף מיד’** – שיש לחלק בין זה ובין חמץ נוקשה שאינו ראוי לאכילה כגון זומן ועמילן וקולן ששנינו להלן, שלדעת כמה ראשונים מותר להשהותו בפסח (עפ”י שער המלך ד, ח).

‘אין מבשלין את הפסח לא במשקין ולא במי פירות, אבל סכין ומטבילין אותו בהן’. נראה ש’מטבילין אותו בהן’ עולה גם על חרוסת וחרדל דלעיל. ואין אומרים היות וטעמם חד וחזק מבטלים הם את טעם הפסח. ובוהו מובן שנקט הלכה זו כאן – כי מדבר על דיני חרוסת וחרדל בפסח (עפ”י מהר”ם חלאהו; חדושי רבנו דוד להלן; פני יהושע; רש”ש).

דף מא

‘בשלו ואחר כך צלאו חייב, דהא בשליה... מני רבי יוסי היא...’ ואם תאמר, כשם שלרבי יוסי מבטל

הבישול את האפיה הקודמת, כך נאמר גם בבישול ולבוסף צלה שהצליה מבטלת את הבישול ונחשב 'צלי' [ואכן כן היא דעת הרא"מ לענין מלאכת שבת (הובא בטשו"ע או"ח שיח) שכשם שלהלכה יש בישול אחר צליה כדברי רבי יוסי, כך יש צליה אחר בישול].

יש מתרצים שהמעשה השני אינו מבטל לגמרי את הראשון אלא מוסיף עליו, לכך בישול לאחר אפיה אינו 'צלי' אש' ממש ופסול, וכן צליה אחר בישול אינו 'צלי' אש' לגמרי (עפ"י פרי מגדים שיח סקי"ז. וע"ע בשו"ת שבט הלוי ח"ח קה-קו).

ויש אומרים, גם אם ננקוט שהצלי מפקיע לגמרי שם 'מבושל' ממנו, אעפ"י כפסול כיון שחל עליו איסור על ידי הבישול, שוב לא פקע איסורו (עפ"י שו"ת פרי יצחק ח"א כ; קובץ ענינים).

א. לפי תירוץ זה, פסח שבשול תחילה בחמי טבריא ואחר כך נצלה – כשר, שהרי מבואר בסמוך שבישול בחמי טבריא אינו נחשב 'בישול' לחיוב, אלא שאינו 'צלי' אש', הלכך אם צלה אחר כך – כשר. כן כתב בשו"ת פרי יצחק שם והוכיח מהירושלמי. ואולם לסברת הפרי-מגדים הנ"ל, אפשר שעובר בעשה ד'כי אם צלי אש' שהרי הפעולה הראשונה לא נתבטלה לגמרי, הלכך אעפ"י שאינה נחשבת 'בישול' לשאר דינים מ"מ פעולה זו הפקיעה ממנו תורת 'צלי' אש' [כי אעפ"י שאין כאן דין 'בישול', מ"מ נראה שהדבר נחשב מבושל], והצליה שלאחר כך הלא אינה מבטלת מעשה זה.

ב. עצם סברת האחרונים שהאיסור לא פקע, מוזכרת בשו"ת מהרי"ל (קסה). שם דחה את דעת השואל לומר שפת שאפאה נכרי יחא לה התר אכילה אם יבשלוה, לרבי יוסי שהבישול מפקיע מתורת 'לחם'. ותמה על כך, איסור שבו להיכן הלך.

ואולם יש לחלק בשופי; פת נכרי שכבר נאסרה, אין סברה שתותר, והריהו כשאר מאכלות אסורים שאינם פוקעים על ידי בישול שמש, הגם שהמעשה שגרם לאיסור – כמו כאן האפייה – כבר בטל ואינו ניכר כעת בפת, משא"כ איסור אכילת הפסח מבושל יש מקום לומר שאינו איסור 'חפצא' שחל על הקרבן בשעת הבישול, אלא הוא דין שנאמר בצורת האכילה, ואם כן, כל שבשעת האכילה יש לו שם 'צלי' אש' מותר.

ג. תירוץ נוסף מובא בספר בית ישי (כז); איסור פסח מבושל שאסרה תורה תלוי במציאות הגשמית ולא בשם הדבר וצורתו, ובזה אין תורת ביטול על ידי המעשה שלאחריו, ע"ש ביסוס הדברים בהרחבה.

וצריך עיון לפי"ז ממה ששאלו בגמרא על חמי טבריא, 'מאי שנא בשבת דלא תתולדות אש בעינן וליכא, פסח נמי לאו תולדות אש הוא' – והלא בפסח האיסור תלוי במציאות הגשמית, מה לי אור מה לי דבר אחר. ואין סברה לומר שיש חילוק מהותי במציאות בין דבר המבושל ע"י חמי האור או ע"י חמי טבריה. ועכ"פ חלוק פסח ממלאכת שבת ומאי קושיא.

בישוב סוגיתנו עם הסוגיא בברכות לח – ע' במובא ביוסף דעת שם.

'יכול אכל כזית חי יהא חיוב, תלמוד לומר...' מזה שהוצרכו למעט אכילת פסח חי מחיוב מלקות [ולפרש"י, לרבא לפי האמת לוקים על כך משום 'אל תאכלו... כי אם צלי אש'. עתד"ה איכא], משמע שיש אופנים שאכילת בשר חי נחשבת 'כדרך אכילה'. ואילו בתוס' לעיל (כד: ד"ה פרט) יש לדייק שדוקא בשר עוף שהוא רך, נחשב 'דרך אכילה'. אך אולי הוא הדין לבשר בהמה דקה צעירה, ועוף' שנקטו – לאו דוקא. ועכ"פ יש חלקים מסוימים בהמה שהם ראויים להאכל חי [ועד"ז יש לישב דברי התוס' להלן עה: (ד"ה ואם) עם התוס' בחולין צו: (ד"ה עד) לענין בליעת בשר רך צונן, שגוזל ובהמה דקה דין אחד להם]. ע"ע בענין זה, במובא במנחות צט. ובסיכומים לשבת קכו-קכח. וע"ע באור הלכה תריב ד"ה אכל.

'פסח שבישלו בחמי טבריא'. יש מקשים, הלא הפסח נפסל ביציאתו מחומת ירושלים ומה מקום לדון על בישול בחמי טבריא. והגם ש'חמי טבריא' מתפרש כמושג ולא דוקא אותם מעינות שבטבריא [וזהו שרמז רש"י בבאורו 'חמי טבריא – מעינות רותחין'], הלא ידוע שאין בירושלים מעינות חמים כאלו.

[ראה לעיל ח: 'מפני מה אין חמי טבריא בירושלים, כדי שלא יהו עולי רגלים אומרים אלמלא לא עלינו אלא לרחוץ בחמי טבריא דיינו ונמצאת עליה שלא לשמה']
ואין לומר שהגידון באופן שהביא חמין בכלי לירושלים, שהרי זה 'כלי שני' ואינו מבשל כלל. ומפרשים, שרב חסדא בא להשמיענו את העיקרון שפסח שנתבשל שלא על ידי האור ותולדותיו, חייבים עליו, ולא בא לומר הלכה למעשה. [ומצינו כמה בעיות מופשטות בתלמוד שאינן מעשיות – ע' למשל בירושלמי נדה ג,ב, מי שכולו בהמה ופניו אדם]; – '... אבל באמת רב חסדא נקט לדוגמא בעלמא 'חמי טבריה'. ובאמת יוכל להיות אם יבקע מעיין אשר יזיל פלגיו מים רותחין. וע' בפסחים (דף ח) מפני מה אין חמי טבריא בירושלים כו'. ואולי כאשר יבא בן דוד ותמלא הארץ דיעה ויהיה עלייה לשמה, גם חמי טבריא יעברו דרך שם... (מתוך שו"ת פרי יצחק ח"א כ. וע' חשק שלמה, עלה יונה עמ' תסג-תסד, שם אריה יו"ד לב). ויש מפרשים שגידון זה היה אפשרי למעשה, כאשר היה הארון נתון בנוב ובגבעון, שהותרו קדשים קלים בכל ערי ישראל (עפ"י קובץ ענינים).

על ביטול בחמי טבריה, בחמה ובתולדותיה או במקורות חום אחרים – ע' במובא בשבת לט.

(ע"ב) 'נא ומבושל לוקה שלש'. אף שאין איסור חל על איסור, יש לומר שמדובר בשתי חתיכות שאחת נא ואחת מבושלת. או אף בחתיכה אחת וכגון שעשאה נא ומבושל מבעוד יום, שבכניסת הלילה חלים שני האיסורים כאחת. ויתכן שאיסור 'מבושל' חל על 'נא' כי כשהוא נא ראוי לגמור צלייתו ולהיות מותר (עפ"י שיעורי הגרשו"א).

'אביי אמר: אין לוקין על לאו שבכללות...' יש כאן שלשה פירושים; – רש"י מפרש שלאביי אין לוקים על 'אל תאכלו... כי אם צלי אש' שהוא לאו שבכללות, אלא רק על האיסורים הפרטיים של 'נא' ו'מבושל'. לפי לשון אחת, כאשר אינו לוקה משום הלאו הפרטי כגון בחמי טבריה או בבשר חי, מודה אביי שלוקה משום הלאו הכללי. ולפי הלשון האחרת לעולם אינו לוקה משום האיסור הכללי.

לפירוש רבנו תם, אף לרבא אינו לוקה משום 'אל תאכלו... כי אם צלי אש' אלא כאשר לוקה גם משום 'בשל מבושל' או משום 'נא', שאין זו אזהרה העומדת לעצמה. [ומה שאמר רב חסדא לעיל פסח שבשלו בחמי טבריא חייב, ופירש רבא 'מאי חייב דקתני דקא עבר משום צלי אש' – פירושו שאינו חיוב מלקות אלא שעבר על כי אם צלי אש. מהרש"א. וערש"ל]. ומחלוקת אביי ורבא אמורה כאשר אכל נא או מבושל, האם לוקה גם משום הלאו הכולל, אם לאו. ולפי הלשון הראשונה, כאשר אכל נא או מבושל והתרו בו רק משום הלאו 'אל תאכלו... כי אם צלי אש' – לוקה עליו [ורק כשאכל נא או מבושל אין מלקות נוספות משום הלאו הכללי]. ולפי הלשון האחרת לעולם אין לוקים עליו.

מדברי הרמב"ם (קרבן פסח ח,ד; סנהדרין יח,ג) נראה שמפרש שלפי אביי, אכל נא ומבושל כאחת – אינו לוקה אלא אחת [כלשנא קמא. וכן פסק להלכה שם. ופסק אביי – ע' בתשובת הרשב"א המצוטטת בסמוך. ובכסף משנה שם שגרסת הרמב"ם היתה להפך, וכ"ה בספר המצוות (שרש ט), שרובא אין לוקים ולאביי לוקים, ופסק כרבא. וע"ע בספר בני יששכר ניסן ד,ז]. ולפי לשון אחרונה לאביי אינו לוקה כלל (וכ"כ רבנו חננאל).

– '... הדברים עתיקים שענין 'לאו שבכללות' בגמרא אין כולו על צד אחד, אלא יש שכולן מודים בו שאין לוקין עליו, כאותו האמור בסנהדרין בפרק ד' מיתות... ויש שלוקין עליו, כדעת רבה בפרק ראשון

של תמורה... ויש שנחלקו בהן אביי ורבא ב'נא ומבושל'... והלכה בהן כמי שאומרים אין לוקין. ומסתברא לי משום דשינה (אולי: דשייכא) פלוגתייהו בפלוגתא דתנאי בפרק קמא דכריתות... (מתוך שו"ת הרשב"א ח"א קמא. ע"ש. וע"ע באריכות בתוס' ר"ד כאן; דברי אמת (בתחילת קונטרס שישי - בענין לאוין); באר שבע וערוך לגר ושפת אמת כריתות ד).

שיכול אין לי אלא שבישלו משחשיכה, בשלו מבעוד יום מנין, תלמוד לומר...' המהרש"א הקשה על פרש"י, מה סברה לחלק בדבר הלא סוף סוף אוכל מבושל בלילה? ויש לומר שהיה עולה על הדעת שהאיסור צריך לחול בשעת הבישול, וכיון שכן, מבעוד יום שעדיין אין לו דין קרבן פסח לענין אכילה, לא חל עליו האיסור. ולמדנו מריבוי הכתוב שהאיסור חל בערב ולכן אין הפרש מתי נעשה הבישול (עפ"י קובץ ענינים). ומהרש"א כתב לפרש 'לולי פרש"י' שהכוונה כאן על בישול וא כ"ל ה מבעוד יום, וחולק רבי על התנא דלעיל וסובר שאף כשאכל מבעוד יום מבושל - עובר. והביא שמפורש כן במכילתא [ומובן לפי זה מדוע השמיט הרמב"ם דברי רבי. הגרשו"א].

זאכלו את הבשר בלילה הזה - בלילה אין ביום לא, האי לאו הבא מכלל עשה הוא. ואין שייך לומר כן במצה, שיהא איסור 'לאו הבא מכלל עשה' לאכלה מבעוד יום - כי שונה קרבן שיש בו איסור אכילה שהרי הוא צורך לגבוה, ומאחר ששמענו שמדיני הקרבן להאכל בלילה, שוב יכולים ללמוד איסור אכילה מבעוד יום, אבל במצה אין שייך ללמוד איסור אכילה מבעוד יום, ולא השמיענו הכתוב אלא זמן מצוותה (קובץ ענינים).

דף מב

וצריכה שני כלים, אחד שמקטפת בו ואחד שמצננת בו את ידיה. אפשר שלא חייבו חכמים שתצנן את ידיה אלא לומר שאם מקטפת במים לא תקטף באותם מים שמצננת בהם את ידיה אלא תקטף במים אחרים. אבל אם אינה מקטפת, לא הצריכה לדקדק אם ידיה חמות או צוננות, שאין חשש חימוץ בכך. וכן נהגו (ר"ז).

דרשה רב מתנה בפפוניא. למחר אייתו כולי עלמא חצבייהו ואתו לגביה... מעשה זה הובא בגמרא כדי ללמד שבפני עם הארץ צריכים לפרש הדברים ולא לומר בלשון סתומה שעלולים לטעות בה. ובבית יוסף (תנה) פירש שהדרשה הזו היתה בתוך הפסח, ומשמיענו שבמקום שלא אפשר כגון כאן שלא הכינו מים מאתמול, לשים אף במים שלא לנו, שהרי לא מצינו שאסר להם ללוש (עפ"י שפת אמת) רמזים נוספים במעשה זה ובענין 'מים שלנו' - ע' בספרים עבודת ישראל ותפארת שמואל, לשבת הגדול. עוד בהשתלשלות מנהג מים שלנו - ע' בספר מנהגי ישראל ח"ב עמ' סח.

יש אומרים שדין 'מים שלנו' אמור רק בכזית מצה של מצוה. ודחו זאת, שהרי הטעם הוא משום חשש חמץ, מה לי כזית ראשון מה לי כזית שני (ערא"ש). ובטעם דעה ראשונה צריך לומר שזהו דין האמור בשימור המצה שצריך לעשותה בצורה שהיא שמורה מהחמצה, אך גם בלא קיום דין זה אין לחוש לחימוץ הלכך מותר בכזית שני.